

БОРИС НАГОРНИЙ,

доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля

**“... — Це молодість світу, і його будувати
молодим?”**

Сокурянская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода. — Харьков: Харьковский национальный университет им. В.Н.Каразина, 2006. — 576 с.

Сподіваюся, що ця монографія викличе жвавий інтерес у нашій соціологічній спільноті. На мій погляд, ми отримали високопрофесійну працю, що виходить за межі назви на титульній сторінці.

Якщо судити про професіоналізм за глибиною ознайомлення з доробком попередників у цій сфері, вмінням узагальнювати і виявляти нерозв'язані проблеми й тенденції, то монографія Л.Сокурянської цілком відповідає цим вимогам. Викликає повагу методологічна культура рецензованої праці, що увиразнюється вже в першому розділі “Ціннісна зміна в контексті соціокультурної трансформації: теоретико-методологічні проблеми соціологічного аналізу”. Автор аналізує застосовувані категорії, насамперед поняття соціокультурної трансформації, розглядає її основні етапи і сутність суб'єкта. Неабиякий інтерес у цьому розділі становить підрозділ “Ціннісна детермінація соціокультурної трансформації”, де здійснено докладний історико-соціологічний аналіз категорії “цінність” і зроблено типологізацію цінностей. Завершує розділ актуальна для нашого соціуму проблема “Ціннісна зміна і проблеми консолідації українського суспільства”.

Підкупує заявка Л.Сокурянської, висловлена вже на перших сторінках монографії: “...ця праця видається ... своєрідним “поглядом у майбутнє”, тобто йдеться про спробу прогнозування можливих результатів соціокультурної трансформації, що її українське суспільство переживає сьогодні, прагнення, за образним висловом У.Бека, “всупереч і досі панівному минулому, показати майбутнє, яке вже окреслилося” (с. 23).

Ще одним позитивним аспектом аналізованої праці є глибоке знання історії проблеми і основ аналізованих категорій. Розглядаючи ті чи ті ключові поняття (“суспільство”, “культура”, “соціокультурне” як феномен, “трансформація”, “соціокультурний потенціал” тощо), автор підходить до аналізу й узагальнення наявних поглядів щодо цих та інших аспектів теми, пропонує свої визначення ключових категорій. Певні висновки й концепції, мабуть, стимулюватимуть дискусії (і в цьому теж полягає цінність монографії), але вони мають бути, як мінімум, уважно розглянуті. Наведемо деякі приклади на підтвердження цієї тези. “Головне, що характеризує процес соціокультурних змін в Україні, якісний і новий стан її соціальної системи, — пише Л.Сокурянська, — це відсутність чітко означених цілей цих змін, проєктів, програм реформування суспільства, несталість його функціонування загалом та окремих соціальних підсистем, різноспрямованість процесів трансформації тощо” (с.60). Те саме можна сказати про таке визначення: “Ми визначаємо цінності як концепції життєвих преференцій особистості (або соціальної групи), що відбивають її здатність осмислювати навколишню реальність, оцінювати ставлення до неї, а також її [особистості] емоційний (афективний) стан, волотивні інтенції, що виступають головними мотиваторами поведінки й діяльності того чи того соціального суб’єкта” (с.117).

Аналіз першого розділу завершує висновок про те, що процеси, які відбуваються в українському суспільстві, слід тлумачити як соціокультурну трансформацію, причому найважливішими детермінантами цієї трансформації поряд з економічними чинниками виступають ціннісні зміни як на рівні суспільства загалом, так і на груповому й особистісному рівнях. Але ключові висновки праці викладено у розділах “Молодь як суб’єкт соціокультурної трансформації” (р. 2) і “Становлення соціальної суб’єктності студентства за умов реформування пострадянської вищої школи” (р. 3).

У цих розділах автор, зберігаючи свій методологічний підхід, першою чергою аналізує ключові поняття, що сприяє ґрунтовному відображенню функціонування таких специфічних соціальних груп, як молодь і, зокрема, студентство.

Особливе місце в другому розділі приділено аналізу поняття “суб’єкт” (один із підрозділів другого розділу навіть названий “У пошуках утраченого суб’єкта” — с. 144–155).

Поділяючи позицію А.Турена, який стверджував, що поняття “суб’єкт” обов’язково має ґрунтуватися на визначенні дистанції, що її дотримується індивід або колектив стосовно інститутів, практик та ідеологій, автор аргументує тезу, що “людина, яка вибудовує життя за власним сценарієм, яка робить самостійний і відповідальний вибір і реалізує його, стає справжнім соціальним суб’єктом” (с. 147).

Розвиваючи це твердження, автор посилається на висновок У.Бека стосовно відмінної характеристики нашого часу, яка полягає в тому, що одним із необхідних принципів життєдіяльності соціальних суб’єктів є “здатність передбачати небезпеки, переносити їх, поводитися з ними на біографічному і політичному рівні” (с. 148).

Спираючись на дані емпіричних досліджень, проведених під керівництвом Л.Сокурянської серед молоді м. Харкова у 1996–2000 роках, вона доходить висновку про те, що соціальне самовизначення можна розглядати як механізм становлення суб’єктних характеристик молоді. Причому “соціальне самовизначення молоді являє собою процес, в якому передусім відбувається розроблення стратегії” (с. 192).

Завершує цей розділ аналіз поняття “покоління” в контексті соціологічного знання, сутність і зміст взаємодії поколінь: “батьки” і “діти” в оцінках і самооцінках (с. 236–260).

У третьому розділі монографії зафіксовано проблемну ситуацію, “яка виявляється в суперечності між об’єктивною потребою суспільства, що трансформується, у розвитку такого інституту, як освіта”, і ставленням до нього суспільства в

цілому, державних структур, особистості. “Якщо цю суперечність не буде розв’язано, — доходить висновку автор, — економічне і соціально-політичне становище українського суспільства може обтяжити інтелектуальна криза, паростки якої можна виявити вже сьогодні” (с. 277).

Як і в інших розділах, автор після докладного аналізу основних категорій і понять пропонує визначення студентства (с. 288) і, на підставі концепції формативних років Р.Інглгарта, виокремлює “покоління відлиги”, “покоління застою”, “покоління перебудови”, “перше покоління незалежності” та “друге покоління незалежності”. (Звісно, будь-яка класифікація є умовною, і, усвідомлюючи труднощі виокремлення критеріїв такої класифікації, зазначимо, що на розуміння ключових категорій соціології, зокрема й таких, як “покоління”, істотно впливає пришвидшення соціального часу на окремих етапах розвитку суспільства, насиченість подіями одиниці часу).

Слід відзначити також ті підрозділи даного розділу, що, на мій погляд, мають викликати найбільший інтерес (і найбільші суперечки): “Ціннісна диференціація українського студентства на зламі століть” (3.2.3) і “Постмодернізація цінностей сучасного студентства: показники і чинники актуалізації” (3.2.4).

Заслуговує на згадування й перелік кластерів, до яких може бути віднесене сучасне студентство:

- 1) “постмодерністи-прагматики” (4% від загального масиву обстежених студентів);
- 2) “нові традиціоналісти” (22%);
- 3) “модерністи-індивідуалісти” (24%);
- 4) “модерністи-комуналісти” (32%);
- 5) “постмодерністи-індивідуалісти” (18%) (с. 306).

І нарешті, серед висновків, що можуть викликати бажання їх обговорити, відзначу твердження про освітній практицизм пострадянського варіанта ціннісної значимості освіти (с. 340).

Утім, назагал аналізована монографія Л.Сокурянської підтверджує високий авторитет Харківської соціологічної школи.

Досвідчений читач очікує на підсумкову частину рецензії, яка зазвичай розпочинається словами: “Проте...”, “Незважаючи на багато позитивних моментів...”; “Необхідно спинитися на деяких вадах...”. Хотілося б уникнути цього стандарту.

Ясна річ, є окремі зауваження, але я б радше не концентрував уваги на зауваженнях, звернених, власне, до автора рецензованої праці, а звернувся б до її читачів, які професійно займаються соціологією.

Складність будь-якої праці (тим паче такої великої за обсягом) полягає в тому, що між її завершенням у рукописному вигляді та публікацією минає значний період. Від моменту завершення роботи над рукописом з’явилася низка публікацій, що мають безпосередній стосунок до проблем монографії Л.Сокурянської. Безумовно, вона врахувала би їх, якби продовжувала працювати над рукописом.

Насамперед слід зазначити зростання рівня тривоги, що чітко простежується в останніх публікаціях. Ця тривога зумовлена негативними явищами в суспільстві й кризовими тенденціями в діяльності багатьох соціальних інститутів, зокрема й інституту освіти. Багато тривожних моментів фіксують дослідники й у функціонуванні такої соціальної групи, як молодь.

Приміром, слід послатися на судження В.Солов’я, що його варто навести досить докладно: “Ми вступили в нову історичну епоху, суть якої “дуже жорстоке і грубе суспільство, мабуть, найжорстокіше суспільство (пост)християнського світу. Неозброєним оком помітні примітивізація культури й інтелектуальна деградація, криміналізація життя і зростання масової агресії. Власне, ми живемо в соціальному

пеклі, якого не помічаємо лише тому, що призвичаїлися до нього і для нас воно — норма.

Це пекло має власні ціннісні й соціокультурні засади. Характерно, що носієм нового типу цінностей виступає насамперед молодь — а це вказує на стало відновлюваний характер нового суспільства, яке розвивається вже на власній основі. Успієч прекраснодушним очікуванням, сучасна молодь — носій не демократичних, а субстанційно антидемократичних цінностей і соціальних зв'язків. Соціологія та глибокі дослідження ментального профілю вітчизняної молоді показують, що її головні мотиви та цінності прямо протилежні мотивам і цінностям, що становлять підґрунтя демократії: не рівноправність, а ієрархія; не переконання, а насильство; не співпраця, а войовничий індивідуалізм. Ця базова соціокультурна матриця молоді не залежить від матеріального становища і статусу батьків, хоча найчіткіше виявляється серед “золотої молоді”. Загалом семантичний простір і ціннісно-мотиваційну структуру вітчизняної молоді й еліти визначає егоцентризм майже біологічного штибу, тоді як культура сприймається як репресивна і зовнішня сила. Іншими словами, *Натура, Природа* їм ближча, ніж *культура*” [1, с. 16–17].

Цю тривогу поділяє також І.Бестужев-Лада в одній зі своїх останніх праць “Глобальний соціологічний прогноз на XXI століття” [2]. Він, зокрема, звертає увагу на дедалі посиловану кризу в діяльності такого соціального інституту, як освіта. (А група московських учених свого часу підготувала колективну працю із красномовною назвою “Освіта, яку ми можемо втратити”).

Усе це дає вагомі підстави для широкої дискусії, тож монографія Л.Сокурянської сприятиме її розвитку. Так, серед висновків до своєї праці вона вказує на посилення прагматичності в мотивації освіти. Аналогічних висновків доходить, зокрема, Н.Казарінова із Санкт-Петербурга, стверджуючи, що “знання про щось виявляється менш важливим, ніж відповідь на питання: “Що я робитиму?” Кінцевою метою теоретичного дослідження стає досягнення практичної мудрості стосовно того, як діяти” [3, с. 3].

P.S. Перша редакція рецензії містила критичні зауваги на адресу назви монографії Л.Сокурянської “Студентство на шляху до іншого суспільства: ціннісний дискурс переходу”. “До якого іншого?” — одразу написав рецензент. Однак, перечитавши назву своєї рецензії, я побачив, що вона теж викликає чимало запитань. Головне із них: “Що ж, власне, будувати молоді? Капіталізм? Постмодернізм? Інформаційне суспільство? Постматеріалізм?”. Це з тих питань, на які нам потрібно відповідати всім разом.

Література

1. *Соловей В.Д.* Контури нового века // Свободная мысль. — 2007. — № 2. — С. 16–17.
2. *Бестужев-Лада И.В.* Глобальный социологический прогноз на XXI век // Социологические исследования. — 2007. — № 4. — С. 9–15.
3. *Казаринова Н.В.* Тезисы докладов и выступлений на II Всероссийском социологическом конгрессе “Российское общество и социология в XXI веке: социальные вызовы и альтернативы”: В 3-х т. — М., 2003. — Т. 2. — С. 13–14.